

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
MEDIEVISZTIKA PROGRAM

Beszélő tárgyak, beszélő öltözetek
Adatok a Közép-Duna-vidék
langobard kori kronológiájához és fibulaviseletéhez a
Kr. u. 6. századi, pannoniai női sírok alapján

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Készítette:

Hergott-Rácz Rita

Témavezető:

Dr. B. Tóth Ágnes

Szeged

2025

Témaválasztás, célkitűzések

Jelen dolgozat célja a Kr. u. 6. századi, pannoniai langobard kori népek hagyatékának korszerű tipokronológiai feldolgozása és a fibulaviselet ismertetése volt, melynek elsődleges forrásai a korszak női sírjai. A leletanyag regionális és időrendi jellemzőinek vizsgálata, a régió felzárkóztatása a nemzetközi eredményekhez már régóta esedékesnek bizonyult a magyar régészet részéről, amely a modern kronológiai rendszerek kialakítása óta várta magára.

A vizsgált terület az egykori Pannonia provincia, melyet az alábbi határvonalak alapján lehet körülírni: É-on és K-en a Duna, D-en a Száva, Ny-on a Keleti-Alpok, az egykori Noricum által határolt régió. A ma fennálló politikai határok alapján ez Magyarország dunántúli részét és Észak-Alsó-Ausztria ÉK-i, a Dunától D-re eső régióját jelenti. A kutatás Ny-i határa a Bécsei-medence D-i, az Alpok vonaláig terjedő része, amely szintén a Duna jobb partján húzódik.

A kutatott periódus az 5. századi hun kori lelethorizontot követő 6. századi, Meroving kori soros temetők korszaka, mely a langobard népesség egy részének elvonulásával (568) és a kora avar kori temetők nyitásával zárult. Utóbbi időhatár természetesen nem azt jelenti, hogy a kora avar korban ne lehetne számolni „langobard” közösségekkel.

Az időrend kialakításának fő forrását a női temetkezések jelentették, tekintve, hogy a kis- és kengyelfibulák a legfőbb kronológiai fogódzópontoknak bizonyulnak. E leletcsoportot mind önálló tipológiai munkákban, mind a korszakra vonatkozó regionális gyűjtésekben részletesen elemezték, de a Kárpát-medence esetében feldolgozásuk nem történt meg. Emiatt az elsődleges lépés a pannoniai női temetkezések szisztematikus gyűjtése, katalógusba vétele volt.

A területválasztást az indokolta, hogy míg a Közép-Duna-vidék egyéb régiói (Cseh-, a Morva-medence és Észak-Alsó-Ausztria) esetében már születtek a Meroving kori periodizációra reflektáló, területi jellemzőket tárgyaló és időrendre vonatkozó közlések, addig Pannonia esetében ezek hiányoznak. A témaválasztás abból az aspektusból is fontos, hogy a 20. század elejétől előkerülő langobard kori lelőhelyek publikációs helyzete nem feltétlenül kielégítő.

A Pannoniát magába foglaló Langobard Királysághoz a Cseh-medencei, a Morva-vidéki és az alsó-ausztriai régió is hozzákapcsolódik. Eddigi tudásunk alapján a Dunától É-ra fekvő régió temetői sem időrendi, sem földrajzi szempontból nem különülnek el élesen a Dunától D-re fekvő temetőktől, attól eltekintve, hogy az előbbi térség már korábban langobard megszállás alá került. A folyó északi oldaláról adatolható női temetkezések kizárólag abból az okból nem kerültek bele a feldolgozás törzsanyagába, mert

ezeket érintően több esetben is születtek regionális, tipokronológiai jellegű összesítő munkák, melyek többszöri ismétlését nem tartottam célszerűnek. Azonban e sírok leleteit a kapcsolódó pannoniai lelettípusok analógiáiként minden lehetséges esetben teljességre törekedve ismertettem. Ezzel jelen dolgozat kiegészítő szereppel szolgálhat a Közép-Duna-vidék langobard korát, népvándorlás korát magába foglaló tipokronológiai munkák sorában.

A gyűjtés forrásai és a feldolgozás módszere

A gyűjtés során a már közzétett pannoniai, langobard kori soros temetők női sírjai kerültek katalógusba. A női sírok kiválasztása az antropológiai meghatározások alapján történt, ennek hiányában a nemspecifikus leletek alapján. A katalógusba minden olyan bizonyosan női temetkezést rögzítettem, melyből legalább egy, biztosan viseleti elemként meghatározható lelet származik. A nemmeghatározás hiányában a legalább egy darab nemspecifikus leletet tartalmazó temetkezéseket katalogizáltam. A katalógusba kerültek olyan szórványleletek, vagy lelőhelyhez nem köthető leletek, melyek bizonyosan a langobard korhoz és a női temetkezésekhez kapcsolhatók, ezek jórészt fibulák.

A teljeskörű gyűjtést és a feldolgozást számos tényező hátráltatta:

Ezek közé tartozik a lelőhelyek publikátlansága, vagy egyes, korábban feltárt lelőhelyek hiányos dokumentációja. További akadálnak bizonyult a másodlagos sírfelnyitások igen magas aránya, amely temetőnként elérheti a 90-100%-ot. Noha Pannoniában még elvétve találunk bolygatatlan temetkezéseket, a Cseh–Morva-medencében és Alsó-Ausztriában ez nem jellemző. Jelentős hátráltatásnak bizonyult az embertani anyag vizsgálatának hiánya, ez legtöbb esetben sem a nemekre, sem az életkorokra nem terjedt ki.

Ezen kritériumok alapján 26 pannoniai, langobard kori temető került a katalógusba, ez összesen 183 női temetkezést jelent. Kontrollanyagként a katalógust gyarapítják a Közép-Duna-vidéken fellelhető női temetkezések. Ezzel 79 lelőhely került a Közép-Duna-vidéki langobard kori, női sírokat vagy nőkhöz kapcsolható lelettípusokat tartalmazó kataszterbe. Ebből 57 kisebb vagy nagyobb sírszámú soros temetőként, vagy pár sírt számláló temetkezési helyként tartható számon. A lelőhelyek az alábbi módon oszlanak meg a további két érintett régió között: a Cseh-medencéből 13 temetőből 51 női sír, a Morva-medencéből és Észak-Alsó-Ausztriából 18 temetőből 159 női sír került napvilágra. A jelenleg nem közzétett lelőhelyekkel együtt ez a szám jóval magasabb lehet Pannónia, de leginkább a Morva-medence és Alsó-Ausztria esetében.

A törzsanyagot jelentő Pannoniában a sírok jó része másodlagosan felnyitott, bolygatott (összesen 75 db), mely a női sírok 41%-át jelenti. Az ismeretlen bolygatottságú temetkezések (összesen 62 db) az összes női

temetkezés 38-át teszik ki. A bolygatatlan temetkezések száma meglepően magas a régióban (összesen 44 db), mely a sírok 24%-ot alkotja.

Feldolgozás módszere

A dolgozat kutatástörténeti és módszertani ismertetéssel indul. A 2.1. *A langobardok vándorlásának kutatástörténeti áttekintése* c. fejezetben felvázolom a langobardok rövid történetét a Közép-Duna-vidékig. Ezt követően tértem ki a térségre vonatkozó főbb régészeti kérdésekre és problémákra (kronológia, külkapcsolatok, társadalom felépítése) a 2.2. *A pannoniai langobard kor régészete* c. fejezetben. A 2.3. *A gyűjtés módszertana* c. fejezetben sor kerül a gyűjtés módszerének pontos ismertetésére.

A dolgozat legnagyobb terjedelmű részét a lelettipusok önálló ismertetése teszi ki. Ennek során az elsődleges szempontot jelentette a tárgyak tipológiai besorolása, az egyes időrendi fogódzópontokat jelentő stílusjegyek elhatárolása, majd ezek kronológiai rendezése, rendszerezése. Ezekre a 3. fejezetben – *Lelettipusok a pannoniai női viseletben* c. – kerül sor meghatározott szempontrendszer alapján.

A leletanyag értékelését a kronológia (4.1. *Kronológia* c. fejezet) és a fibulaviselet elemzése (4.2. *Viselet*) teszi ki. Utóbbi jelentős lehet mind regionális, mind kronológiai aspektusból, de az identitás megnyilvánulásának egyes módozatait is tükrözhetik, ezért fontosnak találtam a viseleti elemek és a viseleti módok, továbbá a temetkezési szokások összevetését. Ezzel a megközelítéssel az esetlegesen, statisztikai módszerekkel kirajzolódó csoportokat vizsgáltam (4.3. *Kísérletek a női temetkezések csoportosítására a viseleti elemek összetétele és a temetkezési szokások alapján* c.).

Eredmények

Tipológia

A pannoniai női sírok leleteit (3. fejezet) a tárgyak funkciója alapján lehetett besorolni, melynek révén az alábbi tárgycsoportok jöttek létre: a fibulák (1.), a kis- és kengyelfibulák csoportjával, a különböző ékszerek (2.), ezek között a fülbevalók, a nyak ékszerei, a karperecek és a gyűrűk, továbbá az agancsfésűk (3.) és a tűk (4.). A test alsó részéről előkerülő övcsatok (5.), az övcsüngő elemei (6.) és a lábbeliviselet (7.) önálló csoportokat alkottak. A csoportosításban az övcsüngő elemei tették ki a legtöbb tárgytípust, ezeket funkció és alapanyag szerint lehetett rendezni, melyek az alábbiak: övszalag veretei (6.1.), díszfüggők- vagy gyöngyök (6.2.), orsógombok (6.3.), kések (6.4.), csipeszek (6.5.), vasollók (6.6.), szűrőkanalak (6.7.), kulcsok (6.8.), fém függesztőtagok (6.9.), állati eredetű tárgyak (6.10.), régi leletek (6.11.),

domború bronzlemez (6.12.). A csoportokon belül önálló tárgytípusokat alakítottam ki a tipológia alapelvei szerint.

A lelettípusok ismertetése egységes szempontrendszer szerint történt, elsőként a főbb stílusjegyek leírásával, majd az analógiáik teljes körét igyekeztem összegyűjteni a Közép-Duna-vidéki langobard kori szállásterületről, a korabeli (gepida és kora avar kori) Kárpát-medencéből és a Meroving körből is, kitérve a tárgyak stílusának változására. A lelettípusok körét számos újabb, korábban nem ismert, vagy eddig nem idézett analógiával, továbbá az eddigi kutatásban nem felismert tárgytípussal tudtam bővíteni. Ezeket minden esetben az adott fejezetben ismertettem, melyre nincs módomb kitérni. A lelettípusok kapcsán elért eredmények nyújtották a legfőbb támpontot az abszolút kronológia létrehozásához, minden egyes abszolút fázis esetében a jellemző díszítéstílusokat és leletkombinációkat lehetett elhatárolni.

Kronológia

A kronológia kialakítása érdekében alkalmazott statisztikai módszerek (korrespondencia-analízis, szeriáció) nem hoztak megfelelő eredményeket a női sírok és a leletanyag mennyisége miatt, így az időrendet a korábban kidolgozott Közép-Duna-vidéki és Meroving kori abszolút kronológiai rendszerek segítségével, összesen 87 keltezhető temetkezés alapján lehetett kialakítani. A javasolt fázisok határai az alábbiak:

1. fázis: 480/90–520/30, 2. fázis: (510)520/30–540/50, 3. fázis: 540/50–560/80, 4. fázis: 560/80–600.

A kialakított fázisokba a bolygatatlan síregyütteseket és a vonatkozó szórványleleteket is besoroltam. A fázisokat aszerint lehet értelmezni, hogy kezdeti időpontok az egyes lelettípusok legkorábbi lehetséges előfordulását jelzik, így a leletegyüttes földbekerülésének legkorábbi lehetséges időpontját. Egyes tárgyak használatának súlypontja az adott periódusban volt megfigyelhető, de ez nem jelenti azt, hogy használatuk kizárólag erre az időszakra korlátozódna. Az időhorizontok a megtelepedésre nem vonatkoznak, a keltezés a viselet összeállításának legkorábbi feltételezhető időpontját adja meg, földbekerülésük ideje is csak hozzávetőleges. Az adott fejezetekben a leletegyüttesek sorrendjével is igyekeztem szemléltetni a leletegyüttes kronológiai helyét, továbbá az adott fázisokra vonatkozóan ismertetni a leletegyüttesek jellegét. A felállított időrend nem csak Pannonia, de a Közép-Duna-vidék területére alkalmazható.

Az időrend révén jól követhetővé váltak a fibulák és egyes tárgytípusok stílusváltozásai, vagyis a dunai langobard anyagot ért külső hatások és belső fejlődés, ez mondható el a leletkombinációk összetétele és a viseleti módok kapcsán is.

A legkorábbi langobard kori leletanyagot (1. fázis) a közép-németországi és a késő antik, provinciális, illetve az 5. századi, Közép-Duna-vidéki horizont vonásai és tárgytipusai jellemezték. Pannoniában néhol megjelentek a fogófejes, madaras díszű, közép-németországi („türing”) eredetű, a Cseh-Morva-medencében is továbbfejlődő kengyelfibulák és a rombikus láblemezű, spiráldíszes, ékköbetétes, dunai típusú kengyelfibulák. A kisfibulák között szintén a legkorábbi észak-dunai és „türing” jellegű S-fibulák voltak jellemzőek. Ezek időrendje nem mindig mérhető a pannoni szállítás területén, hiszen jó részük már az 5. század közepe környékén kialakulhatott. Az észak-dunai jellegű fibulatípusok mellett jelen voltak a korai Meroving, nyugati körből érkező fibulák is, mint a kengyellel egyenlő széles láblemezű kengyelfibulák, a madáralakú- és korong alakú (rekeszes, madaras díszű) kisfibulák. A Meroving térségben egyes típusok szintén igen hosszú, akár 100-150 évet felölelő használati idővel bírtak, így keltezőértékük ebben a kontextusban bizonytalan. Valószínűleg helybéli, provinciális hatásra jelent meg néhány ékszertípus, ezek a poliéderez végű fülbevalók, a karperecek, a fejestűk és a gyűrűk. Időrendjük szintén nem tisztázható, tekintve, hogy használatukkal olykor már a 4. századtól lehetett számolni. A térségben a langobard kori népekkel jelent meg az övcsüngő állandó használata a jellegzetes lelettípusokkal, az ovális karikájú vascatokkal, vaskésekkel és díszfüggőkkel.

A 2. fázisra keltezhető leletegyüttesek az 1. fázishoz hasonlóan az észak-dunai típusú kis- és kengyelfibulákat tartalmazták, továbbá a későbbi S-fibula típusok helybéli termékként vagy importként kezelhető előzményeit. A korai nyugati Meroving jellegű lelethorizontot bővítik a korong- (rekeszes, pontkörös), a madár- (rekeszes, ékvéséses), a rombuszalakú kisfibulák és a kengyellel egyenlő széles láblemezű kengyelfibulák is.

A fázis jelentősége, hogy ekkor kezdett el kibontakozni a langobard ötvösművészet a Dunától É-ra, a később jellegzetesnek mondható formai jegyekkel és díszítéstílusok fejlődésével. A kengyelfibulák morfológiai jegyei, stílusa és az alkalmazott ötvöstechnikai fogások összessége arról árulkodik, hogy a korábbi közép-németországi türing és a Közép-Duna-vidéki formavilágból alakultak ki, nyugati Meroving és provinciális hatások által. A Duna-vidéken a kengyelfibulák díszítése főként az ékvésésre korlátozódott, az azonos mintára és méretre készült fibulasorozatok az ötvösstílusok és a divat egységesedését mutatják a korábbi 5. századi polikrómiával szemben. Az 5. század második felétől keltezhető, dunai típusú és a dunai hatások által formálódó közép-németországi eredetű kengyelfibulákból „továbböröklődött” a félkör alakú fejlemez, az arra külön felszerelt tagolt gombokkal, az ovális láblemez, melyet kezdetben egyszerű, egytagú profilált állatfej zártak le. Az ornamentika tekintetében is ezekből a forrásból merítettek, hiszen leggyakrabban a fogófejes fibulákon feltűnő lépcsőzetes fonatminta díszítette

a láblemezt és a farkasfogas, nielló-betétekkel kitöltött dízsor a peremet és kengyel középvonalát. Ebben a periódusban már kezdett feltűnni a négyszögletes fejlemez valószínűleg nyugati Meroving mintára, melyet a fejlemezrel egybeöntött gombokkal díszítettek. Az ékvésés szinte kizárólagos használata mellett követhető a korábbi, dunai ékkőbetétes díszítés hagyományának fennmaradása is néhány kengyelfibulatípus esetében.

A dunai langobard kori S-fibuláknál a 6. század elején tűnt fel a jellegzetes ragadozómadár ábrázolás, mely jórészt felváltotta a korábbi kígyószerű testtel és tátott pofával/csőrrel rendelkező különböző állatalakokat, ezek továbbfejlődése nem volt követhető a későbbiekben.

Összességében a 2. fázisra helyezett fibulatípusok keltezőértéke sokszor bizonytalan a régiót illetően, nem csak az időrendjük, hanem az együttesek bolygatottsága és egyes fibulatípusok igen hosszú használati ideje miatt is, így a 2. fázisba sorolt tárgyípusoknak sem lehet minden esetben pontos keltezőértéket tulajdonítani.

A 3. fázis kezdetét a 6. század közepe környékére, az azt megelőző egy-két évtizedre tehetjük. A 3. fázisba sorolt fibulák szinte kizárólag Pannoniában jelentek meg, a Dunától É-ra csak elvétve bukkantak fel, ezért ezt tarthatjuk a helybéli megtelepedés legrepresentatívabb és leginkább képviselt fázisának. Ezt az is jól mutatja, hogy a továbbfejlődő helybéli ötvösművészet termékeiként meghatározott fibulatípusok domináltak a női viseletben, vagyis nyomon követhető a helybéli fibulaművesség megszilárdulása és térhódítása a korábban ismertetett stílus mentén.

A pannoni kutatásban tetten érhető időrendi bizonytalanságok miatt kérdéses volt a klasszikus I. állatstílus megjelenése. Jól ismert, hogy a skandináv Nydam- és az I. stílus előzményei már az előző fázisok tárgyípusain és az Észak-Közép-Duna-vidék egyes fibuláin is feltűntek kb. a 6. század első harmadában. Azonban kizárólag Pannoniából ismerjük az I. stílus helyben kidolgozott klasszikus formáját, melynek fő hordozói a kengyelfibulák. Ezek keltezését Pannoniában a 6. század közepe környéke előtt (kb. 540/550) semmi nem indokolja. Ezt alátámasztják az önállóan keltezett kísérő kisleibulák és egyéb kísérőleletek, melyeket kimerítően taglaltam a leletípusok és a fázisok részletes ismertetése során, továbbá a kengyelfibulák keltezhető morfológiai jegyei és egyéb díszítőmotívumait.

A 3. fázisban a korábbi (2. fázis) helybéli, dunai langobard kengyelfibulák transzformációja követhető. E stílus mentén újonnan kialakuló típusok jelentek meg, megőrizve korábbi alapvonásokat. A fázistól állandósulni látszik az ovális láblemezt lezáró két, vagy háromtagú állatfej, mandula alakú szemmel és többszörös szemkerettel, domináns Y-vonallal és a félkör alakú, olykor poncolt díszű félkörös „nyelvvel”. A 6. század közepe környékén a láblemezen lévő szögletes fonatmintát felváltotta a kétszalagos meanderfonat, de a meanderminta több variációban mind a nyugati Meroving

jellegüként értelmezhető, mind a helybéli fibulákon követhető volt. A pannoniai fibulák esetében további jellegzetesség, hogy a lecsüngő állatfejek is egyre plasztikusabbá váltak, az állatalakok legtöbbször nyújtott állkapoccsal rendelkeznek. A félkör alakú fejlemezt már egyre több gombbal keretelték (7 és 8 db), melyek méretben is növekedtek, a két tagból álló gombokat félkör alakú lemezabronccsal merevítették. Az állatstílussal díszített fibulák esetében megjelentek az állatfejes lezárást mintázó fejlemez körüli gombok is.

Ebben a periódusban gyakran jelentek meg a Felső-Duna-vidékre jellemző állatfejes láblemezlezárások vagy nyugati Meroving körben elterjedt gombtípusok; utóbbi esetben a kora Meroving időszaktól, a négyszögletes fejlemezű fibulákon alkalmazott, a fejlemezzel egybeöntött, bordázott aljú gombok.

A helybéli S-fibulákon megtartották a 2. fázisban kialakult ragadozómadár formákat, nyúlánkab testtel. Ebben a fázisban adaptálódott ezek I. stílusú díszítése és nyugati Meroving, Felső-Duna-vidéki, délnémet mintára megjelentek a teljes testükön rekeszbetétes típusú S-fibulák is, melyek helybéli készítése is nyomon követhető. A kisfibulák között továbbra is jellemzőek voltak az import rekeszbetétes korongfibulák és a korábbi fázisokban kialakult S-fibulák is.

A 4. fázis a 6. század utolsó harmadának leletanyagát foglalja magába, melynek jellege megegyezik a 3. fáziséval. A temetők záróleletei között előfordultak a rekeszes díszű- és a továbbfejlett I. stílusú S-fibulák, megjelentek az észak-itáliai temetőkben jellegzetes, S-fibulából továbbfejlődött paragrafusfibulák is. A kengyelfibulák között az Itáliában jellemző sokgombos (9-10 db), I. stílusú példányok tipológiailag továbbfejlett változatai tűntek fel. A Mediterráneumból teret hódító II. stílus szintén csak Itáliában terjedt el, a Kárpát-medencében csak később, a kora avar korban. Pannoniában a temetők zárófázisaiban találunk ezekre példákat néhány kengyelfibula- és néhány S-fibula típuson.

A temetők zárószakaszában nem csak a fibulák esetében ismerhető fel a kései Meroving, Felső-Duna-vidéki és az észak-itáliai (hatású) leletanyag, hanem egyes függőtípusok esetében is. Belső fejlődés során, vagy nyugati Meroving hatásra kialakult, állatfejpárral ellátott egysoros fésűk is a század utolsó harmadában jellemzőek a soros temetőkben. Az öv elemei között a kései Meroving, többtagú vas övgarnitúrák és a szintén kései, nyugati Meroving, a Kárpát-medencében kora avar kori hosszútéglalap alakú, vagy benyomott közepű vascsatok is már a temetők használatának végén bukkantak fel. Hasonlóan nyugatról érkező lelettípusok a noduszokkal ellátott bronz- és elefántcsont táskamerevítők, melyek a század utolsó harmadában kerültek divatba, vagy a halszállkamintás díszfüggő vagy -gyöngy.

A Meroving kultúrkörön belül nem rendelkezünk pontos információkkal a fibulákat előállító műhelyekről, az előállítási helyekről, így

helybéli vagy import mivoltukról csak a készítéstechnológiai sajátosságok vizsgálata révén lehet bármilyen biztos megállapítást tenni. Ezek mellett azonban vannak olyan esetek a korai fázisokból (1–2.), melyben a kengyelfibulák nem összeegyeztethetőek sem az Észak-Duna-vidéki, sem a pannoniai fibulákkal, eltérő stílus mentén fejlődtek, helybéli előzmények nélkül. Ezek a korai Meroving egyenlőszéles láblemezű darabok. Ebben az esetben valószínűleg az import lehetőségével kell számolni. Az ÉNy-pannoniai temetkezésekben ezeket sokszor olyan rekeszdíszes kisfibulák kísérték, melyek esetében készítéstechnológiai szempontból korábban bizonyították, hogy Ny-i importként érkeztek a térségbe.

A későbbi fázisokban (3., 4.) inkább egyes díszítőelemek „vándorolnak át” Pannoniába, ezek a szálak leggyakrabban a Felső-Duna-vidéki frank-alamann, bajuvár régióhoz kapcsolódnak, még később (4. fázis) Észak-Itáliához, ahol a langobard kori anyag keveredése figyelhető meg a délnémet térség kései lelettipusaival és stílusával, továbbá a Mediterráneumot jellemző díszítőmotívumokkal. Továbbá néhány lelet feltételezhetően észak-itáliai, délnémet importáru lehetett, főként a 4. fázisból, melyek a langobard kor végén is kiterjedt kapcsolati hálóról tanúskodnak.

Úgy vélem, hogy míg a korai nyugati import inkább a helybéli fibulakészítés hiányosságait próbálta pótolni az önálló ötvösstílus kialakulásának átmeneti időszakában, később – különösen magas státuszú női sírok tükrében – ezek a kapcsolatok az elitkommunikáció sokoldalúságára, kiterjedt kapcsolatrendszerére utalhatnak. A korai fázisokban megjelenő importáruk talán más irányú, más jellegű kapcsolati rendszer lenyomataiként tarthatóak számon. Ez a különbség abból is fakadhat, hogy a betelepülő langobardok megszilárdították a hatalmukat ebben a térségben a 6. század második harmadát követően és kiterjedtebb, dél-német régióval, majd az elvándorlást követően Észak-Itáliával összekapcsolt kommunikációt folytattak. A fibulakészletre vonatkozó alapvető különbségek azonban fakadhatnak az időrendből is, hiszen a 6. század második fele jobban képviselt a régióban.

A korábban felvázolt fázisok ismertetése és értékelése során kirajzolódott, hogy az ÉNy-pannoniai temetők a Kárpát-medence tekintetében a dunántúli, langobard kori megtelepülés legelső nyomai lehetnek. Ezekben a temetőkben kizárólag az 1. és a 3. fázis közötti leletanyag jelent meg, de sok esetben csak az 1. és a 2. fázisra keltezhető. A régióban minden bizonnyal korai, 6. század eleji langobard jelenléttel számolhatunk. Ez egybecseng egyrészt Tomka P. véleményével, aki már korábban felvetette, hogy a Hegykő környéki lelőhelyek korábbiak lehetnek, mint az ettől K-re és D-re elterülő többi pannoniai temető, de ugyanúgy egyezik Koncz I. temetőelemzésével is, melyben (kronológiai szempontból) az alsó-ausztriai településterülettel kapcsolta össze a Bóna I. által Hegykő-csoportnak nevezett kört.

A női sírok kronológiája alapján feltételezhető, hogy a foglalás, a szállásterület kiterjesztése később K-i és D-i irányban történhetett, de nem állapítható meg, hogy ez egyidőben zajlott, vagy egymás után, elsőként K-en, ÉK-en, majd D-en. A bezenyei, a várpalotai és a szentendrei temető nagyobb sírszámából lehet sejteni, hogy elsőként K, ÉK felé húzódtak, mely közelebb esett korábbi szállásterületükhöz. Feltételezhetően ehhez a körhöz kapcsolódhat a pozsony–oroszvári (Bratislava–Rusovce) lelőhely is, de a teljes anyag ismerete nélkül erről nem lehet bizonyos megállapítást tenni.

Mind az ÉK-i, mind a D-i, viszonylag nagyobb sírszámú temetőkben (Szentendre, Várpalota, Tamási, Kajdacs, Vörs) a 2. fázistól keltezhető a leletanyag, azonban a fázis egyrészt a bolygatások miatt, másrészt a hosszú használati idővel bíró tárgyak kizárólagos jelenléte miatt igen bizonytalan helyzettel bír a helybéli langobard kori kronológia tekintetében. Tamásiban egyetlen 1. fázisba tartozó temetkezés jelent meg, melynek keltezőértéke nem mérvadó a régióban, hiszen a sír egy, az 5. század második felében már feltűnő fibulatípust tartalmazott. Biztonsággal a 3. fázistól lehet keltezni a legkorábbi sírokat a nagysírszámú temetők esetében és minden esetben ebben az időszakban mutatkozik meg a temetők használatának súlypontja. A legtöbb temetőben jelen volt a 6. század utolsó harmadára, végére keltezhető leletanyag is, mely a temetők használatát kitolja a pannoniai langobard kort követő időszakra. A 3. és a 4. fázisra való keltezés D-Pannónia irányába fokozódik, ezt jelzik a gyönki, a kajdaci és a vörsi temetők leletegyüttesei is, vagyis ezek bizonyulnak a langobardok legtovább használt soros temetőinek.

Az ÉK-en és D-en elhelyezkedő néhány síros temetők (Budapest–Vályog u., Kápolnásnyék, Rácalmás, Gyöngyös) mindegyike a pannoniai langobard kor végére keltezhető, kizárólag a 3. és a 4. fázisra, emiatt feltételezhető a kisebb közösségek helyben maradása. Azonban kérdéses, milyen minőségben/társadalmi státuszban éltek az új politikai csoportosulásban.

E megállapítások fényében jogosan kaphat helyet a langobard kori betelepülés problematikája. Bóna I. pannoniai temetők korszakolásával kapcsolatos elmélete mára vitatottnak bizonyul, hiszen nem a leletek kronológiája, hanem a történeti adatok révén próbálta meg megoldani a langobard betelepülés kérdését. Ezt a nagysírszámú É-pannoniai temetők alapján már a 6. század elején, 510 környékén feltételezte. Mára már jórészt bebizonyosodott, hogy az általa létrehozott kategóriák nem feltétlenül állják meg a helyüket az újonnan feltárt lelőhelyek és a 21. században a kronológiai kérdések megoldására alkalmazott módszerek tükrében. Néhány régész és történész Pannónia megszállását csak 526 után, Theoderik halála után feltételezte, de W. Pohl azt is felvetette, hogy a langobardok legalább az 535-ös gót háború kitöréséig tiszteletben tarthatták az osztrogót birtokokat Pannónia Saviában és semmi sem utal arra, hogy már ezt megelőzően

megszerezték volna az ellenőrzést É-Pannonia felett, melyre valószínűleg az 540-es gót vereség után, vagy legfeljebb nem sokkal előtte kerülhetett sor.

Úgy vélem, hogy az utóbbi feltételezés helyességét erősíti a régészeti kontextus, mivel a meghatározott periódusok alapján a legkorábbi leletanyag csak a 2–3. fázis fordulójára, a 3. fázis legelejére, a század közepe környékére, vagy az azt megelőző néhány évtizedre (530/540) keltezhető bizonyosan. Kivételt képez ez alól az ÉNy-pannoniai csoport, melynek kronológiája az alsó-ausztriai, Morva-vidéki temetőkhöz hasonul, ezek szorosan a Duna mellett, Noricum határán helyezkedtek el. Az ettől K-re és D-re elterülő temetők 6. század második harmada előtti megnyitására eddig nem utal bizonyos régészeti adat a fentebb kidolgozott női sírokra vonatkozó kronológia alapján. Ez D-Pannonia esetére fokozottan igaz, ahol leginkább a 3–4. fázis dominált.

A kronológiai kérdésekhez kapcsolódik Bóna I. azon elmélete, mely szerint D-Pannoniát egy második langobard betelepülési hullám hódította meg a 6. század közepe környékén. Ebben esetben inkább arról lehet szó, hogy a Dunától É-ra élő vagy Pannoniától Ny-ra elő csoportok fokozatosan K-i és D-i irányba húzódhattak, de régészeti szempontból nem tudjuk elválasztani a temetők nyitásának pontos idejét, vagyis a foglalási hullámokat. Valószínű, hogy az ÉNy-i régióhoz képest D-en valóban ezektől eltérő kultúrát hordozó közösségek egy vagy több migrációs hullámával számolhatunk a 6. század második harmada után. Ám ez nem válasz arra a kérdésre, hogy Pannonia egyéb régióiba milyen jellegű közösségek költözhettek, így sem az időrend, sem egyéb régészeti jelenségek nem indokolják, hogy a D-pannoniai közösségeket egy „második betelepülési hullámként” azonosítsuk. Ez annak a fényében is kihangsúlyozandó, hogy néhány É-pannoniai temető is csak igen későn kerülhetett megnyitásra a női sírok kronológiája szerint, így ezek alapján kései, kisebb, nagyobb, újonnan megtelepülő csoportokkal is számolhatunk. Összességében a szállásterület fokozatos kiterjedése jól követhető a női sírok alapján, de időrendi szempontból nem teljesen választható el, hogy milyen dinamikában történt a foglalás.

A harmadik időrendi kérdést az 568-at követő Kárpát-medencei langobard továbbélés jelenti. A dolgozatban a 6. század utolsó harmadára keltezhető tárgyak csoportját sikerült tovább bővíteni különböző fibula-, ékszer- és övcsat típusokkal. A 4. fázisra datálható tárgyak a kései langobard jelenlétéről árulkodnak, melyek Pannonia teljes területén szóródtak.

Fibulaviselet

A további feldolgozást illetően, noha minden egyes tárgy viseletére kitértem az adott fejezetben, teljeskörű viseleti elemzést kizárólag a fibulák esetében tudtam végezni. A fibulaviselet előzményeit és transzformációját, a

kengyelfibulák értelmezési horizontjait és a rekonstrukciós lehetőségeket összefoglaló, kutatástörténeti ismertetőt jelentő fejezetek után a langobard kori fibulák elhelyezkedését és a fibulaviseleti módzatok életkorfüggését vizsgáltam, melyet regionális és időrendi szempontból értékeltem. A katalógusba vett 183 pannoniai női temetkezésből 77 esetben lehetett vizsgálni a fibulaviseletet, melyből 31 sír bizonyult bolygatatlannak.

Viseleti módokat több szempontból lehet elhatárolni, a fibulák száma, kombinációja, a temetkezésben elfoglalt helyük és kronológiájuk alapján. A fibulák száma alapján kilenc viseleti módot lehet elkülöníteni. Egyes módokat összekapcsolva, együttesen tudtam tárgyalni a fibulák elhelyezkedése és száma szerint, melyek tényleges viseleti modelleket, ruházat-típusokat jelöltek: a felsőtesten egy-vagy két kisfibulával ellátott ruházat (1. és 4. mód); a vállakon két kengyelfibulával, a felsőtesten kisfibulával záródó ruházat (3. mód); a test alsó részén egy vagy két kengyelfibulával ellátott ruházat (8. és 9. mód); kisfibulával és kengyelfibulával ellátott ruházat (2., 3. és 5. mód); négyfibulás viselet (6. mód).

Összességében elmondható, hogy a langobard kori női fibulaviselet egységesnek bizonyul, amely az 5. század utolsó harmadától a 6. század végéig a Meroving kori divatnak megfelelő transzformáción ment át, Pannonia teljes területén az egységes fibulaviselet különböző változatai jelentek meg. A változatokat (vagy modelleket) a fibulák száma és nem az elhelyezkedése, vagyis a viseletben betöltött funkciója határozza el. A kisfibulák minden esetben a felsőtesten jelentek meg, a nyak és a mellkas környékén, a kengyelfibulák mindig a medence és a két comb közötti területen. Az idő múlásával megfigyelhető, hogy a kezdetben a medence környékén lévő kengyelfibulákat a térdekhez egyre közelebb hordták. A fibulás, övcsüngős viseleti mód a Kárpát-medencében az újonnan nyitott kora avar kori, germán, Meroving jellegű temetkezésekben is megfigyelhető, de a korabeli divat átalakulását mutatják a kengyelfibulák különböző viseleti módjai (pl. két vállon), mely átalakulás külső (bizánci, krími jellegű?) hatásra történt.

A különböző modellek, vagyis az eltérő fibulakombinációk jelenléte mögött időbeli, regionális különbségek, továbbá az életkorra és a státuszra vonatkozó, a társadalmi szerepvállalással összekapcsolható okok állhatnak. Néhány temető esetében koncentráltabban jelen vannak egyes viseleti módok, ezért ezek a jelenségek itt jobban vizsgálhatók. Ilyen a medencén való kengyelfibula-viselet, melynek megjelenését az 5. század közepét követő viseleti transzformáció („peplos”-ból „tunica”) nyomán követni tudjuk a korábbi, észak-dunai langobard kori szállásterületen, az 5. század második felében a Duna-vidéken, így Pannonia hun kor utáni temetőiben, továbbá a Felső-Duna-mentén és a Rajna-vidéken is.

A medencén viselt kengyelfibulák Pannoniában a legkorábbi leletanyaggal jellemezhető ÉNy-i soros temetőkben, főként Hegykőn tűntek

fel. A legkorábbi leletanyag alatt olyan téglalap alakú láblemezű fibulatípusok értendők, melyeket hasonló módon a medence környékén viseltek a nyugati Meroving kör teljes területén a kora Meroving periódusban. Ez erősítheti azt, hogy időrendi okokkal magyarázható a modell megléte a tárgyalt régióban. Azonban, a korábban Hegykő-csoportként azonosított közösség képviselői a két comb közötti fibulák viseletére még a 6. század második felében sem tértek át a többi pannoniai közösséggel ellentétben. Ezzel elmondható, hogy a saját közösségük hagyományait őrizték, mely a viseletükben is megnyilvánult, de az öltözetük többi eleme (kisfibulák, övcsüngő) alapján azonosultak a korabeli divattal. Ennek magyarázata tehát nem merülhet ki kizárólag az időrendben, a regionalitásban, vagy az eltérő kapcsolatrendszerben, hanem valamilyen jellegű társadalmi elkülönülést, vagy a megőrződő lokális identitás megnyilvánulását is sejthetünk a jelenség mögött.

Tamásiban a medence közelében viselt kengyelfibulák csak esetlegesen tűntek fel, mely nem is meglepő egy, a korábbi észak-dunai hagyományait őrző közösség esetében. A jelenség az egyes leletípusok mellett erősíti az Észak-Közép-Duna-vidéki és közép-németországi langobard és türing kultúrmilióhoz való kapcsolódást.

A fibulák megszerzésének életkorfüggése a langobard korban nehezen vizsgálható, egyrészt a hiányzó életkoradatok, másrészt a sírok bolygatottsága miatt. A meglévő életkoradatok azt mutatják, hogy a lányok már gyermekkorban (infans I-től) kisfibulákat hordhattak, míg a kengyelfibulákat (néhány kivétellel) csak tizenéves korukban (juvenis) kaphatták meg, mely a házasságra való képességgel, a termékenységgel, vagyis a felnőttkorba lépéssel függhetett össze. Ebben a korcsoportban fordultak elő az első négyfibulás szettek is. Az adultus és matus korosztály felé a fibulás sírok száma fokozatos növekedést mutatott, mely ebben az életkorszakaszban érte el a csúcst, köztük a legtöbb fibulavariáció és a legtöbb négyfibulás viselet is ebben a korosztályban fordult elő. A senium felé ezek az értékek fokozatosan csökkentek. Az infans és a senium korosztályokban sem a kengyelfibulák-kisfibulák kombinációi, sem a négyfibulás viselet nem volt megfigyelhető. A jelenség a nyugati Meroving térségben megfigyeltekkel állítható párhuzamba.

A sírban megtalálható tárgyak, köztük a fibulák megszerzésének életkorfüggősége a társadalmi szerepek sírban való megjelenítéséhez kapcsolható, mely szerint a személy az öltözete révén tette ezt a szerepet láthatóvá. A gyermekek és az idősök ennek megfelelően még nem, vagy már nem töltötték be azokat a társadalmi pozíciókat, melyet egy felnőtt egyén. A nők esetében a szerepvállalás legegységelműbb megnyilvánulása a házasság és a gyermekvállalás volt, melyet ékszereikkel, ez esetben a kengyelfibuláikkal mutattak be.

A fibulák megszerzésének életkorfüggősége mellett kiemelendő, hogy a juvenis és az adultus korcsoport többségében a 6. század közepe környékére

keltezhető kengyelfibulákkal volt eltemetve, míg a maturustól felfelé, főként a senium korúak esetében jobban képviseltették magukat a korábbi fázisok fibulatípusai, azaz az idősebb nők korábbi fibulatípusokkal voltak eltemetve. Ezek talán a fiatal korokban megszerzett, vagy igen kedvelt példányok lehettek, esetleg a temetkező közösség (család) ezeket az ékszereket tudta „kivonni a forgalomból”, vagy a nők újabb fibuláikat már továbbörökíthették életükben. A szóban forgó személyek halálának időpontja nyilvánvalóan nem megállapítható, így az sem, hogy lehetőségük lett-e volna „újabb” típusú kengyelfibulákat beszerezni.

Társadalom

A viseleti elemek kombinációinak összevetése a temetkezési szokásokkal egy újabb vizsgálati szempontot nyújtott a helybéli langobard kori horizont vizsgálatára (4.3. fejezet). Különböző statisztikai módszerek bevonásával azt kívántam feltárni, hogy a társadalom differenciáltságának milyen megnyilvánulási módozatai vannak a pannoniai langobard kor női sírok alapján.

Az egykori társadalmat régészeti módszerekkel – bár korlátozott módon – leginkább a temetők által ismerhetjük meg. Ezek az elsődleges forrásaink arra, hogy tanulmányozni tudjuk pl. a közösségek strukturáltságát, összetételét, szokásaikat, hit- és hiedelemvilágukat. A magyar régészetben elsődlegesen Bóna I. társadalmi osztályozása kerül előtérbe a téma kapcsán, emellett a társadalom összetételéhez szervesen kapcsolódik a Hegykő-csoport, ezzel együtt a romanizált népek jelenlétének kérdésköre és azonosításuk módszere is.

Noha, talán nincsenek és nem is lesznek meg a megfelelő régészeti módszereink arra, hogy az írásban rögzített társadalmi osztályokat a temetkezési rítus és leletkombinációk együttesével tudjuk azonosítani, Nyugat-Európában és Magyarországon is számos kísérlet indult el a korabeli közösségek felépítésének megismerésére. A dolgozatban a kialakított kronológia tükrében értelmeztem a női sírokból rögzített temetkezési rítusokat, leletkombinációkat és fibulaviseletet. A kutatásban a két felmerülő témára (társadalmi struktúra, romanizáltak jelenléte) igyekeztem reflektálni a régészetben általánosan alkalmazott statisztikai módszerek (korrespondencia, PCA, szeriáció) segítségével. Jelentősen hátráltatta a kutatást, hogy igen kisszámú zárt leletegyüttessel lehetett dolgozni.

Az eredmények egyértelműen a társadalom életkor alapú differenciáltságát támasztották alá. Az analízis eredményei közül leginkább az élesen elkülönülő jelenségeket, a szélső értékeket hordozó elemeket (sírok, sírcsoportok) lehetett vizsgálni és értelmezni. Ennek során két jól elkülönülő csoport rajzolódott ki:

Az I. csoportba a mellékletek nélküli és a viseleti elemek tekintetében a szokásostól jóval egyszerűbb összetételű, olykor kizárólag csak ékszereket tartalmazó temetkezések sorolhatóak, melyek viszonylag zárt kört alkottak. Ezek a sírok leginkább a hegyközi temetőből kerültek ki, ahol nem csak a legfiatalabb gyermekeket, hanem a felnőtt és az idősebb korosztályt is így módon temették el. Az elemzés során megmutatkozott, hogy a jelenség sem az életkorból adódó társadalmi különbségekkel, sem az időbeli eltéréssel nem magyarázható. Az elkülönülő leletkombinációk és rítus egyfajta lokális, helyi identitás kifejeződése lehet, melyet a közösség sajátos hagyományain keresztül tarthatott fenn. A lokális elkülönülést támaszthatják alá a fibulaviselet kapcsán tett megfigyelések: a temetőben kizárólag a medence környékén lévő kengyelfibulaviselettel lehet számolni még a 6. század közepét követően is, mely szintén a közösség hagyományainak fennmaradását jelezheti.

A II. csoportba az igen gazdagon felszerelt női sírok, a lokális szinten talán magasabb társadalmi rangot birtokló egyének sírjai tartozhatnak, melyre a viseleti elemek mennyisége és minősége, továbbá a rítus komplexitása is utal. Ebben jól megfigyelhető az életkor alapú differenciálódás, mely alátámasztja azt a nyugati Meroving kör esetében már igazolt jelenséget, hogy a gazdagabban felszerelt, komplex rítussal jellemezhető temetkezések leginkább a felnőtt (főképp adultus korú) nők kiváltsága volt. A rítus és a viseleti elemek összessége a társadalmi szerepvállalásuk sírbéli lenyomata lehet.

A gazdagon felszerelt temetkezések a Pannoniában leginkább jellemző 3. és olykor a 4. fázis temetkezéseit jelentik. A 3. fázis sírjainak alapvetően nagyfokú jelenléte és a reprezentatív elemeket tartalmazó női sírok számának megugrása ebben a periódusban a hatalom megszilárdulását is jelezhetik a térségben.

A két csoport között helyet foglalo átmeneti értékek értelmezésére számos lehetőség javasolható, melyekre sírok vagy temetők szerint egyedi megoldásokat lehetett kínálni.

Összességében elmondható, hogy a módszer a többi kísérlethez hasonlóan a különböző társadalmi csoportok azonosítását nem feltétlenül teszi lehetővé, de a szélső értékek által könnyebben azonosíthatóvá és elemezhetővé válik néhány jelenség, mint a lokális identitás megnyilvánulásának módzatai, az életkor alapú differenciálódás és reprezentációs formák egy-egy közösségen belül.

A dolgozathoz kapcsolódó publikációim

- Rácz R.: Az övecsüngös női sírok amulettjei a pannoniai langobard kori temetőkből. In: *Acta Ivenum Sectio Archaeologica* 3. Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2017, 61–84.
- Rácz R.: A hit- és a hiedelemvilág régészeti lenyomata a Kárpát-medence nyugati felében élő germán népek területén (Kr. u. 6. század). *Létiünk* (2019), 109–126.
- Rácz R.: „Madárstílus” a langobard női viseletben. *Határtalan Régészet* 4/2 (2019), 72–77.
- Rácz R.: S-fibulák a Közép–Duna-vidék langobard korában I. Korai S-fibulák (Stössen–Záluží, Poysdorf típus). In: *Új Nemzedék. A Szegedi Régészeti Tanszék Tehetsséggondozásának Elmúlt Évtizedei. Ünnepi kötet B. Tóth Ágnes, Kulcsár Valéria, Vörös Gabriella és Wolf Mária Tiszteletére.* [Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 7.] Szerk.: Bíró Gy. et al. Szeged 2020, 249–272.
- Rácz R.: S-fibulák a Közép–Duna-vidék langobard korában II. Az S-fibulák belső kronológiája. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Új folyam* 8 (2021), 151–171.
- Rácz R.: Kronológiai kérdések, külkapcsolatok, viselet. A jutasi 196. női sír öltözetének értékelése a pannoniai langobard kori női temetkezések tükrében. In: *Hadak Útján. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája. Budapest, 2019. november 15–16. I. kötet.* [Magyar Őstörténeti Kutatócsoport Kiadványok 4.1 / Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia. A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai 24.1.] Főszerk.: Türk A. Budapest 2022, 243–276.
- Hergott-Rácz R.: Langobard kori S-fibula Nagyszénás határából. *Mozaikok Online* 1 (2021), 62–66.
- Rácz R. – Hergott K.: Késő népvándorlás kori leletek Nagyszénás határából (Békés megye): Adatok a langobard kori Várpalota 19. típusú S-fibulák tipológiájához és néhány kora avar kori lelettípushoz. In: *Sötét Idők Hétköznapijai. A 2020-ban Debrecenben megrendezett konferencia kiadványa.* [Tempora Obscura 5.] Szerk.: Hága, T. K. – Kolozsi, B. – Nagy, E. Gy. Debrecen 2022, 77–100.
- Hergott-Rácz R.: S-fibulák a Közép–Duna-vidék langobard korában, II. rész (Kr. u. 6. sz.). *Bonus Nuntium* 2023/2, 58–97.
- Hergott-Rácz R.: Használati tárgy vagy amulett? Néhány lelettípus funkciójának újraértékelése a Kr. u. 6. századi női viseletben. *Bonus Nuntium* 2023/3, 5–29.
- Hergott-Rácz, R.: S-shaped brooches from the Lombard age from the Middle Danube, Part II (6th c. AD). *Bonus Nuntium* 2025/1–2, 31–71.

- Hergott-Rácz, R.: An everyday object or an amulet? – A re-evaluation of the function of some finds in female costume from the Carpathian Basin from 6th century AD. *Bonus Nuntium* 2025/1–2, 4–30.
- Hergott-Rácz, R.: Fashion, Tradition or Representation? – Brooch Costumes from the Pannonian Lombard Period (6th century AD). *Acta Ivenum Sectio Archaeologica* 2025. S.a.

A dolgozathoz kapcsolódó előadásaim

2018. okt. Hadak Útján XXVIII. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája, Mosonmagyaróvár: „*Viseleti modellek a Cseh–Morva- és a Kárpát-medence langobard korában*”
2018. dec. MUKUCSOM, Móra Ferenc Múzeum, Szeged: „*A germán női divat és a viselet rekonstrukciójának lehetőségei a langobard kori Pannoniában (Kr. u. 6. század)*”
2019. nov. Hadak Útján XXIX. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája, Budapest: „*Kronológiai kérdések, külkapcsolatok, viselet. Újabb megfigyelések a jutasi 196. sír és a langobard továbbélés kérdésében, a női viselet tükrében*”
2020. feb. Sötét Idők Hétköznapijai, Déri Múzeum, Debrecen: Rácz Rita – Hergott Kristóf: „*Késő népvándorlás kori leletek Nagyszénás határából. Adatok a Kárpát-medence keleti felének 6–7. századi kapcsolatrendszeréhez*”
2021. nov. Hadak Útján XXIX. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak konferenciája, Székesfehérvár: „*Beszélő öltözetek. Társadalmi csoportok, „idegen” és „helyi” jellegek elkülönülése a langobard női viselet tükrében. Adalékok a temetkezési szokások és a leletanyag összefüggéseihez*”
2024. okt. III. Régészhallgatók Országos Konferenciája, SZTE-BTK, Régészeti Tanszék, Szeged: „*Fibulaviselet a langobard kori Pannoniában (Kr. u. 6. század)*”
2025. feb. Sötét Idők Közösségei, Déri Múzeum, Debrecen: „*Kísérletek a langobard kori női temetkezések csoportosítására a viseleti elemek összetétele és a temetkezési szokások alapján (Kr. u. 6. sz.)*”

MTMT: [10064906](https://mtmt.hu/kereses/10064906)